

Igor Cașu, *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*, Chișinău, Cartier, 2013, 396 pag., ISBN 978-9975-79-828-0

Cartea lui Igor Cașu (*Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*, Cartier, 2013) este mai mult decât o lucrare de sinteză. Erudită, bine documentată din surse editate și inedite, această lucrare este și o contribuție importantă la discuția istoriografică despre stalinism și sistemul de represiune stalinist. Cartea valorifică un lot important de surse noi (în special documente de arhive ale KGB, MVD, CC al PC din RSSM etc.), dar și aplică o relectură sistematică lucrărilor de istorie și surselor editate, într-o perspectivă care integrează, explicit și uneori implicit, pe lângă studiile istoriografice locale, contribuțiile istoricilor ruși și occidentali asupra chestiunii.

Autorul se întreabă, încă în primele pagini ale acestei cărți, dacă represiunea de masă și violența instituționalizată sînt un fenomen secundar, un epifenomen, sau un element central al politicii bolșevice/comuniste în URSS? Definește oare această violență doar stalinismul sau regimul sovietic în totalitate? Răspunsul pe care această carte îl dă, întemeindu-l pe argumente, fapte și documente, este că această violență este un element central – sau structural, altfel spus – în sistemul sovietic înainte de instalarea lui Stalin la conducerea partidului și după moartea acestuia în 1953. Deportările, lagărele de concentrare și execuțiile în masă aproape că dispar după 1953/1956. Dar formele de violență, spune autorul, devin mai subtile, mai sofisticate și mai ambițioase în obiectivele lor după moartea dictatorului și după „destalinizare”. Această violență „simbolică” – adăugăm noi - are drept miză, după 1956, asentimentul și participarea cetățenilor sovietici și este realizată în măsuri variabile prin educație, propagandă,

un sistem bine organizat de protecție socială și, nu în ultimul rând, prin amintirea (cel puțin implicită) a represiunii instituționalizate din epoca precedentă.

Ne putem întreba în acest context – și putem folosi această carte, între altele, drept prilej pentru o eventuală discuție – dacă violența și represiunea instituționalizată – chiar și cu caracter de masă – a caracterizat doar statul sovietic (stalinist) sau acestea cad sub incidența unui „monopol asupra violenței legitime” (M. Weber), care este o trăsătură a tuturor statelor moderne, fie ele socialiste sau capitaliste. Acum nu mai este un secret pentru nimeni că și unele state occidentale au construit și folosit pe larg lagăre de concentrare, au organizat sau au fost complici în masacre (cifrate uneori la sute de mii de victime, dacă nu mai mult), înfăptuite cel mai des în (fostele) colonii, au săvârșit crime de război (mai ales în războaiele de decolonizare), au aplicat politici de segregare (în SUA, pînă la sfîrșitul anilor 1950), pentru a nu aminti de secolele de sclavagism care au precedat înflorirea marelor civilizații occidentale (a se vedea *Le Livre noir du capitalisme*). Am putea constata în treacăt că, în secolul 20, atît în statele socialiste, cît și în cele capitaliste, represiunea politică a devenit invizibilă, ferită de ochii publici, iar atunci cînd aceasta era însoțită de forme de violență arbitrară sau ilegale, acestea au fost pur și simplu nerecunoscute ca atare de statele respective. Cartea lui Igor Cașu ne invită, așadar, și la o discuție mai largă asupra naturii violenței exercitate de statele moderne față de cetățeni (dincolo de ideologia de la care aceste state se revendicau).

Cartea ne dă un răspuns pertinent și la întrebarea care apare la lectura documentelor și pe care aceasta o pune explicit: cum a fost oare posibil ca un grup social relativ îngust de funcționari și agenți ai statului să pună în aplicare un întreg mecanism de control și de represiune, care și-a dovedit eficiența și în cele cîteva valuri de deportări de masă, și în anii de foamete cvasiorganizată din 1921-22, 1924-26, 1932-33, 1946-47, și asta fără să se împotrivescă ordinelor – deseori arbitrară – venite dinspre conducerea republicii și, în ultimă instanță, de la Moscova. Mai mult decît atît, funcționari și agenți ai organelor de securitate ale RASSM au cerut, în 1937-38, Centrului să majoreze de cîteva ori cotele (în rusă: *лимиты*) indicate pentru arestări cu execuții și deportări. Răspunsul autorului la această întrebare este că nomenclatura a beneficiat de un sistem cu totul inechitabil (cel puțin pentru un stat care se pretindea socialist) de acces la bunuri de con-

sum, în special la produse alimentare repartizate în bază de cartele și care, chiar și în perioade de crize grave de aprovizionare (în contextul foametei din 1946-47), asigurau un meniu alimentar mai mult decât îndestulător deținătorilor acestor cartele, în special membrilor nomenclaturii. Acest acces inegal la resurse a încurajat loialitatea și, totodată, dependența oamenilor din „noua clasă” (M. Djilas) față de sistem. Distribuția inegală a bunurilor a condus în timp la formarea, consolidarea și reproducerea unei caste de privilegiați care va administra sistemul, dar și îl va conduce într-un impas, surprîndu-l de orice conținut idealist și ideologic. Totuși, cartea nu ne dă un răspuns complet la cauzele obedienței milioanei de cetățeni sovietici care au fost victime, făptași sau martori ai represiunii. Dincolo de efectul represiunii, propagandei și violenței simbolice, răspunsul la această întrebare ar putea fi încercat și din perspectiva relației care leagă cetățeanul de stat, după un model de analiză de factură weberiană. Loialitatea cetățenilor și a funcționarilor față de exigențele statului răspund unei logici interne a unui stat modern – *a fortiori* a unui stat autoritar sau cu tendințe autoritare –, în care individul se simte obligat să-și demonstreze și să-și proclame constant și exagerat loialitatea, pe de o parte, pentru a cîștiga un surplus de „capital social” (deci șanse suplimentare de reușită), pe de altă parte, pentru a evita eventuale suspiciuni de „dușman de clasă” (clișeu care desemna un „inamic al statului”, real sau potențial). Din această perspectivă, cererile funcționarilor locali de mărire a cotelor pentru deportare și execuții apare ca o manifestare analogă manifestării de loialitate și emulație care a animat stahanovismul.

În ciuda unei afinități cu modelul sovietologic „totalitar” (autorul este și directorul unui Centru de Studii ale Totalitarismului la Universitatea de Stat din Moldova), care prezintă de obicei regimul sovietic ca pe un sistem monolit și puternic ierarhizat și centralizat, I. Cașu se arată sensibil la faliile și conflictele care traversează clasa guvernantă a republicii între reprezentanții diferitor instituții administrative sau uneori chiar și între conducerea locală și cea centrală, mai cu seamă în situații critice (cum a fost foametea din 1946-47 sau deportările din 1949). Astfel, conflictul între MGB (securitatea) și MVD (Ministerul de Interne) se manifestă într-o situație care ar putea părea anecdotică, dacă nu ar fi fost tragică (și anume dacă să se dea sau nu cîte un butoi cu apă la fiecare vagon de deportați, și reprezentanții cărui minister să fie responsabili de alimentarea cu apă a deținuților în timpul deportă-

rii). Această „ciondăneală” cu caracter în aparență mărunț între MGB și MVD scoate în vileag un conflict mai profund, de fapt o competiție între cele două ministere de forță de curînd separate unul de altul (în 1946). Acest detaliu, și altele redade în carte, ne arată un sistem instituțional adeseori greoi și măcinat de fisuri interne, și aceasta în ciuda – dacă nu chiar datorită – ierarhizării și centralizării sale excesive. Adepții școlii sovietologice revizioniste (Sh. Fitzpatrick, J. Arch Getty, T. Gabor Rittersporn, L. Viola ș.a.) vor aprecia cu siguranță aceste pagini și altele din cartea lui Igor Cașu.

În plan metodologic, studiul lui Igor Cașu propune o inovație, cel puțin față de mainstream-ul scrierilor istoriografice de la noi: cartea este presărată cu studii de caz individuale și de grup, documentate în general din dosarele SIS și coroborate uneori și cu alte surse. Aceste studii de caz nu sînt doar niște ilustrații sau probe ale unor argumente de ordin general sau teoretic, ci ele ne arată felul concret, „pe viu”, în care se desfășoară evenimentele de anvergură regională la scara unui individ, a unei familii sau a unei comunități. Făcîndu-ne să pătrundem în trama și drama vieților individuale, fie și prin prisma unui discurs cazon, cartea lui Igor Cașu recuperează o perspectivă „de jos” asupra evenimentelor, integrînd, atunci cînd se poate, optica oamenilor ordinari și dorințele lor firești de a-și aranja viața – și deseori pur și simplu de a supraviețui – în ciuda logicii represive și opresive a statului. Putem doar regreta că viața acestor oameni mărunți nu a fost reflectată decît de structurile represive ale statului, într-un context în care orice persoană putea fi văzută ca un potențial „dușman de clasă”. Consistența acestor cazuri devine mai densă și mai complexă atunci cînd mai multe surse – și perspective – se încrucișează pentru a reda tentativele disperate de supraviețuire ale individului și, de cealaltă parte, logica „biocratică” (M. Foucault, B. Pudal) a poliției politice într-un război de gherilă între stat și cetățeni (după expresia lui L. Viola).

Cazul lui Petru Țetva, un basarabean care, după 1918, locuiește la Tighina și care încearcă să-și aducă frații săi de peste Nistru și să-și întregască familia, risipită de șirul evenimentelor „revoluționare” care zguduie regiunea și Europa în întregime, mi se pare unul revelator. Polițiile secrete ale ambelor state vecine (Siguranța și CEKA) îl considerau deopotrivă un potențial spion și îl persecutau ca atare îndată ce acesta ajungea pe un mal sau pe altul. Astfel, Petru Țetva caută cu disperare să-și facă loc între logicile și acțiunile represive ale

celor două state aflate în relație de statu-quo fragil, altfel spus între ciocan și nicovală. Destinul acestui personaj, prins ostatec în schimbul de focuri dintre cele două state antagonice, mi se pare unul emblematic, dacă nu cumva arhetipal pentru soarta locuitorilor acestei regiuni într-un context de reconfigurare a statelor est-europene, context în care populațiile și oamenii de rînd devin, mai mult ca oricînd, o masă de condus și de transformat, iar atunci cînd aceștia manifestă opunere sînt etichetați ca „dușmani de clasă” sau „dușmani de rasă” și înlăturați.

Cartea lui Igor Cașu este importantă și necesară pentru informațiile noi și bine încheiate pe care ni le oferă despre sistemul de reprimare stalinist, dar și pentru întrebările pe care le pune, întrebări care își așteaptă încă răspunsurile în urma unor noi discuții și contribuții istoriografice la care această lucrare participă cu un plus de rigoare și competență.

Petru Negură